

CEZA HUKUKU VE BORÇLAR HUKUKUNDA ZORUNLULUK HALİ KAVRAMI

THE STATE OF NECESSITY IN CRIMINAL LAW AND IN OBLIGATION LAW

Sıla SAYGIOĞLU*

Özet: Ceza kanunumuz bazı durumları cezayı azaltan ve kaldıran nedenler olarak düzenlemektedir. Bunlardan biri de zorunluluk hali-
dir. Tarih boyunca her zaman bir tehlike var olduğu için insanlar da bu
tehlikelerden korunmak için başkalarına zarar vermek zorunda kalmış-
tır. Modern ceza hukuku da bu durumda ceza vermemeyi de kanunlar-
la düzenlemiştir. Başka bir taraftan ise zorunluluk halinde zarar verilen
kişinin zararlarının tazmin edilmesi borçlar hukuku bağlamında günde-
me gelmiştir. Borçlar hukukumuzda da her ne kadar zorunluluk halinin
hukuka uygun olduğu açıkça düzenlense de hâkim, hakkaniyet gereği
tazminata hükmedebilmektedir. Borçlar hukuku ve ceza hukukunda
zorunluluk halinin farklı şekillerde düzenlenmesi tartışılması gereken
bir sorundur. Bu makalede de karşılaştırmalı olarak ceza hukuku ve
medeni hukukta zorunluluk hali tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zorunluluk Hali, Hukuka Aykırılık, Fedakarlı-
ğın Denkleştirilmesi, Tazminat, Tehlike

Abstract: Our penal code regulates some situations as reasons
that reduce and remove the penalty. One of these is the state of
necessity. Since there has always been a danger throughout history,
people have had to harm others to protect themselves from these
dangers. Modern criminal law has also regulated not to punish in
this case. On the other hand, compensation for the damages of the
person harmed has come to the agenda in the context of obliga-
tion law. In our law of obligations, although it is clearly regulated
that the state of necessity is in accordance with law, the judge may
award compensation as a matter of equity. The fact that the state
of necessity is regulated in different ways in civil and criminal law
is a problem that needs to be discussed. In this article, necessity in
criminal law and civil law will be discussed comparatively.

Keywords: The State of Necessity, Unlawfulness, Compensa-
tion of Sacrifice, Compensation, Danger

* Doktora Öğrencisi, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabi-
lim Dalı, ssaygioglu@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9882-2537, Makalenin Gön-
derim Tarihi: 06.02.2025, Kabul Tarihi: 15.08.2025

GİRİŞ

Zorunluluk hali insanın kendini veya başkalarını tehlikeden korumak için suç işlemesinin gereği olarak ortaya çıkmıştır. Şartları sağlandığı takdirde zorunluluk halinde hem ülkemizin ceza kanununa göre hem de diğer modern hukuk sistemlerinin ceza kanunlarına göre ceza verilmemektedir. Aynı zamanda zorunluluk halinin gündeme geldiği olaylarda üçüncü bir kişi zarar görebilmektedir. Bu durumda da hâkim takdir yetkisini kullanarak tazminata hükmedebilir. Her ne kadar zorunluluk hali eski bir kavram olsa günümüzde de zorunluluk halinin gündeme geldiği olaylar yaşanmaktadır ve hukuk dünyasında yer bulmaya devam etmektedir. Bu yüzden de doktrinde halen bu kavram tartışılmaktadır.

Ceza hukukumuz açısından zorunluluk hali kanunda detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Zorunluluk halinin şartlarına kanunda detaylıca yer verilmiş ve uygulamada ve doktrinde de bu şartlar detaylıca incelenmiştir. Fakat zorunluluk halinin niteliği konusunda doktrinde görüş birliği sağlanamamış ve birçok görüş ortaya atılmıştır. Ayrıca zorunluluk halinde kanundaki özel düzenlemeler, sınırın aşılması ve hata kavramları da uygulamada ve doktrinde tartışılmıştır.

Diğer bir taraftan ise zorunluluk hali borçlar hukukunda da tartışılan bir konudur çünkü kişi kendini veya başkasını bir tehlikeden korumak isterken üçüncü bir kişinin malına zarar verebilmektedir. Borçlar kanunumuz ve medeni kanunumuz bu konuları düzenlemiş olsa da bu düzenlemeler sistematik değildir ve yüzeysel kalmıştır. Her ne kadar zorunluluk halinin niteliği ceza kanunumuzun aksine kanun koyucu tarafından net bir şekilde ortaya konsa da şartları ve tazminat yükümlülüğü konusunda hem uygulamada ve hem de kanun hükümlerinde isabetsizlikler vardır. Ceza kanunu ve borçlar kanunun zorunluluk halini farklı şekilde düzenlemesi uygulamada hukuk bütünlüğü ve hukuki güvenlik açısından sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Son olarak ise zorunluluk hali durumunda ceza mahkemesi ve hukuk mahkemesi hükümleri de tartışmaya açıktır. Bu iki mahkemenin verdiği kararların birbirlerini bağlayıp bağlamayacağı da tartışılması gereken hususlardan biridir.

I. CEZA HUKUKU BAĞLAMINDA ZORUNLULUK HALİ

1. Genel Olarak Zorunluluk Hali Kavramı

a. Tanımı ve Niteliği

Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 25. maddesinin (m.) 2. fıkrası zorunluluk halini düzenlemektedir: *"Gerek kendisine gerek başkasına ait bir hakka yönelik olup, bilerek neden olmadığı ve başka suretle korunmak olanağı bulunmayan ağır ve muhakkak bir tehlikeden kurtulmak veya başkasını kurtarmak zorunluluğu ile ve tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı bulunmak koşulu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez"*. Doktrinde de bu madde zorunluluk halinin tanımı olarak kabul edilmektedir.¹ Zorunluluk halinin ilk kez tartışma yarattığı olay deniz kazasına uğrayan bir İngiliz'in açlıktan ölmek için bir insanı yemesi ve hayatını kurtarmasıdır.²

Zorunluluk hali kanunumuzda kusuru azaltan veya ortadan kaldıran sebep olarak düzenlenmiştir. Zorunluluk halinde korku failin kendiliğinden bir iradeye sahip olmasını engellemekte ve iradenin direncini kırarak onu kanuna aykırı davranmaya zorlamaktadır.³ Bu bağlamda doktrinde zorunluluk halinin kusuru kaldıran hal mi olduğu yoksa hukuka uygunluk sebebi mi olduğu tartışılmıştır.

İlk görüş zorunluluk halinin hukuka uygunluk sebebi olduğunu savunmaktadır. Amerikan hukukunda da zorunluluk hali tipik bir hukuka uygunluk sebebi olarak değerlendirilmektedir.⁴ Hukuka uygunluk, fiilin bütün hukuk düzeni açısından hukuka uygun olmasını ifade et-

¹ Emin Artuk/Ahmet Gökçen/Emin Alşahin/Kerim Çakır, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 12. Baskı, Ankara, 2018, s. 518; Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız/İlker Tepe, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara, 2018, s. 378; Nevzat Toroslu/Haluk Toroslu, Ceza Hukuku Genel Kısım, Savaş Yayınevi, 25. Baskı, Ankara 2019, s. 171 ve 172.

² Zeki Hafızoğulları/Muharrem Özen, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, USA Yayıncılık, 13. Baskı, Ankara 2021, s. 221.

³ Zeki Hafızoğulları, "Türk Ceza Hukuku Sisteminde Zaruret Hali ve Üçüncü Kişiyi Kurtarma", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara 1971, C. 28, S.1, s. 93.

⁴ Elif Bekar, Türk ve Amerikan Hukukunda Zorunluluk Hali, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2013, s. 97.

mektedir.⁵ Bu görüşü savunanlara göre o durumda kalan herkes objektif olarak başkasının hukuki yararına zarar vermek zorundadır. Bu yüzden de bu fiil normaldir ve hukukun buna izin vermesi de hukuka uygundur.⁶ Böyle bir durumda kimsenin kendini feda etmesi beklenemez. Ayrıca doktrinde zorunluluk halinin esasını kendi korumanın hukukten tanınmasına bir başka deyişle “zaruretin kanunu yoktur” esasına dayandırarak zorunluluk halini hukuka uygunluk olarak nitelendiren bir görüş de vardır.⁷ Bir diğer açıdan ise TCK m. 25’in düzenleniş biçimi nedeniyle hukuka uygunluk sebebine daha yakın olduğu da savunulmaktadır.⁸ Borçlar hukuku bağlamında ise bu görüşe göre zorunluluk haline rağmen tazminat ödenmesi de fiili hukuka aykırı hale getirmez.⁹ Burada ödenen tazminat klasik anlamda zararın tamamını gideren bir tazminat değildir ve hakimın hakkaniyet gereği hükmettiği bir tazminattır.¹⁰

İkinci görüş ise zorunluluk halini mazeret sebebi olarak kabul etmektedir. Yargıtay da zorunluluk halini kusurluluğu kaldıran bir neden olarak görmektedir.¹¹ Zorunluluk halini mazeret sebebi olarak kabul eden görüşe göre zorunluluk hali faili bir suça işlemeye zorlar ve kusuru azaltır veya ortadan kaldırır. Doktrinde bu görüşü savunan yazarlara göre TCK m. 25’in gerekçesinde “*kusuru ortadan kaldıran bir neden*” ifadesinin kullanılması ve Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (CMK) m. 223’te zorunluluk halinin kusurluluğu ortadan kaldıran bir neden olarak belirtilmesi ve zorunluluk halinin varlığı durumunda ceza verilmesine yer olmaması bu görüşe dayanak olmaktadır.¹² Bu

⁵ Cengiz Apaydın, “Zorunluluk Halinin Hukuki Niteliği”, *Terazi Hukuk Dergisi*, Ankara 2019, C. 14, S. 154, s. 1223.

⁶ Veli Özer Özbek/Koray Doğan, “Zorunluluk Halinin Hukuki Niteliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İzmir 2007, C.9, S.2, s. 203.

⁷ Toroslu/Toroslu, s. 173.

⁸ Hafızoğulları/Özen, s. 222.

⁹ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe, s. 382.

¹⁰ İsmail Akça: Türk Ceza Hukukunda Zorunluluk Hali, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s. 41.

¹¹ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2012/8-1551, K. 2013/64, T. 19.02.2013.

¹² Ersin Şare, “Türk Ceza Hukukundaki Zorunluluk Haline Genel Bir Bakış”, Çukurova Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Adana 2022, C.2, s. 63; Mahmut Koca/İlhan Üzülmüş, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara 2018, s. 346; Zeynel T. Kangal, Ceza Hukukunda Zorunluluk Durumu, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2010, s. 36.

CMK m. 223’e göre “Sanık hakkında; ... Yüklenen suçun hukuka aykırı fakat bağ-

görüŖe göre borçlar hukukunda zorunluluk haline rağmen tazminata mahkûm edilebiliyorsa hukuka uygun kabul etmek imkansızdır. Hukukun bir kısmında hukuka aykırı kabul edilen fiil diğerk kısmında hukuka uygun kabul edilemez.¹³

Üçüncü bir görüşe göre ise zorunluluk hali hem hukuka aykırılığı hem de kusurluluğı kaldırır. Bu görüşe göre ise TCK'da bulunan düzenlemede hem hukuka uygunluk nedeni olan zorunluluk haline, hem de kusurluluğı kaldıran zorunluluk haline ait unsurlara yer verildiğı söylenebilir. Alman Ceza Kanunu'nda da zorunluluk hali hem hukuka uygunluk nedeni hem de mazeret nedeni olarak ayrı ayrı düzenlenmiştir.¹⁴ Ayırma teorisi de olarak bilinen bu görüşe göre korunmaya çalışılan değerk ihlal edilen değerkden önemliyse hukuka uygunluk söz konusudur. Fakat bu iki değerk eşitse mazeret sebebi söz konusudur.¹⁵

Bizim görüşümüze göre zorunluluk hali hukuka uygunluk sebebi olarak nitelendirilmelidir. Kanunda zorunluluk halinin niteliğı konusunda açık bir düzenleme yoktur. Her ne kadar doktrinde TCK m. 25'in gerekçesi ve CMK'daki ceza verilmesine yer olmadığına ilişkin hüküm öne sürülse de gerekçe bağlayıcı değildir ve bizce usul kurallarını düzenleyen CMK hükmü ile esasa ilişkin kuralları içeren TCK hakkında yorum yapmak isabetli olmayacaktır. Bizim görüşümüze göre TCK'da açıkça yazmadığı sürece gerekçe ve CMK'yı esas alarak mazeret sebebi olarak nitelendirmek isabetli olmayacaktır. Doktrinde belirtildiğı üzere¹⁶ kanun koyucu zorunluluk halini hem hukuka uygunluk sebebi hem de mazeret sebebi olarak nitelendirilmeye açık ve belirsiz şekilde düzenlenmiştir. Bize göre doktrinde belirtildiğı gibi¹⁷ hukuken daha değerkli bir menfaat koruma altına alındığı için burada hukuka uygunluk görüşü daha isabetlidir ama bunun TCK m. 25'te açıkça düzenlenmesi gerekmektedir.

layıcı emrin yerine getirilmesi suretiyle veya zorunluluk hali ya da cebir veya tehdit etkisiyle işlenmesi... Hallerinde, kusurunun bulunmaması dolayısıyla ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilir."

¹³ Özbek/Doğank/Bacaksız/Tepe, s. 382; R. Murat Önok/Işık Önay, "Hukuk Düzeninin Birliğı İlkesi Çerçevesinde Zorunluluk Hâlinin Hukukî Niteliğı", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, İstanbul 2019, C. 77, S. 2, s. 854.

¹⁴ Koca/Üzülmek, s. 346.

¹⁵ Akça, s. 46.

¹⁶ Özbek/Doğank/Bacaksız/Tepe, s. 387.

¹⁷ Özbek/Doğank/Bacaksız/Tepe, s. 385.

Diğer bir taraftan ise Türk Borçlar Kanunu'nda (TBK) da zorunluluk halinin hukuka uygunluk sebebi olduğu açıkça düzenlenmiştir. TBK'da hiçbir soru işareti yaratmayacak şekilde net bir düzenleme mevcutken ceza hukuku tarafında uygulamada daha fazla karşımıza çıkan zorunluluk halinin niteliğinin belirsiz kalması hukuk güvenliği açısından kabul edilebilir değildir. Bu yüzden de ceza hukuku açısından da hukuka uygunluk sebebi olarak kabul etmek hukukun birliği açısından isabetli olacaktır ve tartışmaları engelleyerek uygulamada kolaylık sağlayacaktır.

b. Zorunluluk Halinin Cezalandırılmamasını Açıklayan Teoriler

Zorunluluk durumunda işlenen fillerin cezalandırılmamasını açıklayan birçok görüş bulunmaktadır. Bir görüş büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalan kişi açısından cezanın faydasız olduğuna dayandırmıştır. Hakların çatışması teorisi ise kanunun çatışan iki haktan galip gelene üstünlük tanınmasını savunmuştur. Manevi cebir teorisine göre kişi ahlaki değerler böyle emrettiği için davranmaktadır. Koruma içgüdüğü teorisine göre failin cezalandırılmaması insandaki kendini koruma içgüdüğüne dayanır. Sosyal faydacı teoriye göre ise zorunluluk halinin cezalandırılmasında sosyal açıdan fayda yoktur.¹⁸ Son görüşe göre ise tehlike durumundan kaynaklanan psikik zorlama nedeniyle hareketin iradi sayılamayacağına ve başka bir davranışın beklenememesine dayandırmaktadır.¹⁹ Başka bir görüş ise cezalandırmamayı kişinin naifliği ve zayıflığına bağlamıştır.²⁰ Anglo Amerikan doktrinde zorunluluk halinin cezalandırılmaması failin (*defendant*) kötülükler arasında seçim yapması, daha büyük bir kötülüğü engellemek için daha küçük bir kötülüğü seçmesi (*choice of evils*) ile açıklanmış ve bunun toplumca kabul görmesi gerektiği belirtilmiştir. Fakat bu görüş "*lesser evil*" ile sınırlı olması ve zarara odaklanması sebebiyle doktrinde eleştirilmiştir.²¹

¹⁸ Özbek/Doğan, s. 202.

¹⁹ Toroslu/Toroslu, s. 172 ve Nevzat Toroslu, Ceza Hukukunda Zaruret Hali, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s. 19.

²⁰ Hafızoğulları./Özen, s. 221.

²¹ Ian Howard Dennis, "On Necessity As A Defence to Crime: Possibilities, Problems and Limits of Justification and Excuse", *Criminal Law and Philosophy*, Dordrecht 2009, C. 3, S.1, s. 34.

Bizim görüşümüze göre ise burada kendini koruma içgüdüğü ile üçüncü bir kişiye karşı suç işlenmektedir. Bir başka deyişle bu noktada fiili işleyen menfaati ile mağdurun menfaati çatışmaktadır. Kanun koyucu burada fiili işleyen menfaatine öncelik tanımıştır.

c. Zorunluluk Hali ile Meşru Müdafaa Arasındaki Farklar

Zorunluluk hali yapısı itibariyle meşru müdafaa kavramına benzetilmektedir. Fakat meşru müdafaa haksız bir saldırıya karşı saldırı yapana yönelik bir fiil gerçekleştirilirken zorunluluk halinde ise bir hakkı ve menfaati korumak için üçüncü kişiye ait bir hak feda edilmektedir.²² Meşru savunmada haksız bir saldırı aranırken zorunluluk halinde ise tehlikenin varlığı yeterlidir. Zorunluluk halinde tehlikeye bilerek neden olmama şartı aranırken meşru müdafaa böyle bir şart yoktur. Zorunluluk halinde tehlikeden başka türlü kaçınma imkânı olup olmadığı araştırılırken meşru müdafaa böyle bir durum yoktur.²³

Saldırının veya tehlikenin niteliği bakımından aralarında fark olmasa da akıl hastalarının saldırısının ise meşru savunma mı yoksa zorunluluk hali mi olduğu tartışmalıdır. Bir görüş akıl hastalarının da haksız davranışta bulunabileceği gerekçesiyle böyle bir saldırının meşru savunma olacağını savunmaktadır.²⁴ Bizim görüşümüze göre akıl hastası da bir insan olduğu için her ne kadar iradesi tartışmalı olsa da saldırıya karşı bir savunma söz konusu olduğu için burada meşru müdafaa söz konusu olacaktır.

2. Zorunluluk Halinin Şartları

Türk hukukunda zorunluluk halinin şartları kanun hükmünden ve doktrin yorumuyla çıkarılmaktadır.

Amerikan hukukunda ise içtihat ve doktrin, zorunluluk savunmasının üç temel unsurunu ortaya koymaktadır: (1) fiil önemli bir tehlikeden kaçınmak için gerçekleşmeli; (2) tehlikeden başka uygun bir kaçış

²² Şare, s. 61; Akça, s. 90; Timur 61; Akça Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, 13. Baskı, Ankara 2018, s. 304.

²³ Akça, s. 91.

²⁴ Hafizoğulları/Özen, s. 224.

yolu bulunmamalı ve (3) fiil ile kaçınmak istenen tehlike arasında oran olmalıdır.²⁵ Anglo Amerikan hukukunda da hakimler masum bir insana karşı suç işlendiği için bu ilkeleri çok dikkatli ve bazen de “isteksizce” uygulamaktadırlar.²⁶

a. Zorunluluk Halinin Tehlikeye İlişkin Şartları

i. Tehlikenin Varlığı

Tehlike doktrinde adet ve kural dışı olarak meydana gelen maddi koşullar nedeniyle somut olaydaki zarar ihtimali olarak tanımlanmıştır.²⁷ Tehlikenin tespiti olay şartları da dikkate alınarak objektif bir değerlendirme ile yapılmalıdır.²⁸ Tehlike bir insandan kaynaklanabileceği gibi doğadan da kaynaklanabilir.²⁹ Bu bağlamda tehlike doğal olaylar, biyolojik veya psikolojik ihtiyaçlar, hayvan saldırısı veya insan hareketi olabilir.

Kanunda tehlikenin ağır ve muhakkak olması gerektiği belirtilmiştir. Tehlikenin ağır olması, hem tehlikenin hem de bu tehlikenin yol açtığı zararın belirli bir ağırlığa ulaşmış olmasıdır.³⁰ Tehlikenin büyüklüğü de burada ölçüt olabilmektedir. Tehlikenin ağırlığı somut olayın özelliklerine göre değerlendirilecektir.³¹ ABD’de *State v. Dorsey* davasında nükleer santrali işgal eden fail, nükleer santralin tehlike oluşturduğunu iddia etse mahkeme nükleer santralin varlığının yakın bir tehlike oluşturmadığına karar vermiştir.³²

Tehlikenin muhakkak olması ise derhal korunma hareketi yapılmadığı takdirde tehlikenin hukuken korunan menfaate zarar verebilme ihtimalinin büyük olmasıdır. Bu noktada “muhakkak” kelimesi

²⁵ Edward B. Arnolds/Norman F. Garland, “The Defense of Necessity in Criminal Law: The Right to Choose the Lesser Evil”, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Evanston 1973, C. 65, S. 3, s. 294.

²⁶ Michelle R. Conde, “Necessity Defined: A New Role in the Criminal Defense System”, *UCLA Law Review*, Los Angeles 1981, C. 29, S.2, s. 422.

²⁷ Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır, s. 521; Kangal, s. 231.

²⁸ Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır s. 522.

²⁹ Toroslu/Toroslu / 174.

³⁰ Şare, s. 66; Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır, s. 522.

³¹ Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır s. 522; Toroslu, s. 113.

³² Bekar, s. 97.

geniş yorumlanmalıdır.³³ Bir başka deyişle meydana gelmesi kuvvetle muhtemel olan yakın tehlike durumunu bu kapsama almak gerekir.³⁴

Tehlikenin varlığına ilişkin örneklerle bakılacak olursa Yargıtay'ın 2016'da verdiği karara³⁵ konu olayda 2012'de Beşiktaş-Atletico Madrid maçında bir taraftar sahaya atlamıştır ve taraftar hakkında 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine İlişkin Kanun kapsamında işlem uygulanmıştır. Sanık bulunduğu tribünde arbede yaşandığını ve yaralanmamak ve demir korkuluklara sıkışmamak için sahaya girdiğini söylemiştir. Yargıtay da bu savunmayı samimi bulup TCK m. 25 kapsamında tehlikenin varlığına hükmetmiştir.

Yargıtay'ın 2010 yılında verdiği bir kararda³⁶ da sanayi sitesinde yangın çıkma ihtimaline karşılık güvenlik görevlilerini bulamayan sanıkların kilidi kırıp içeri girmesi zorunluluk hali kapsamında değerlendirilmiştir.

Yargıtay'ın 2015 yılında verdiği karara³⁷ konu olayda sanık V. G., sağlık güvencesi olmayan eşi sanık F.G.'nin, Turgutlu Devlet Hastanesi'nde diğer sanık G. B.'nin kimlik belgesiyle sağlık kuruluşunda tedavisini yaptırmış ve tedavi giderlerini katılan kurum tarafından ödenmesini sağlamıştır. Yargıtay da bu olayda TCK m. 25 kapsamında ağır ve muhakkak bir tehlikenin varlığının mevcut olması sebebiyle bozma kararı vermiştir.

ii. Tehlikenin Bir Hakka Yönelmiş Olması

Eski TCK'da "nefse" ifadesi geçerken güncel TCK tehlikenin yöneldiği hakkın sınırlarını geniş tutmayı tercih etmiştir. Tehlikenin kişinin kendisine veya üçüncü kişiye ait bir hakka yönelik olması yeterlidir. Tehlike, kişinin vücut dokunulmazlığına, cinsel dokunulmazlığına ve şeref varlığına yönelik olabilir. Ayrıca malvarlığı hakkına da yönelik olabilmektedir.³⁸ Bu noktada korunan hukuki değer hukuk düzeni tarafından korunması veya tanınması yeterlidir.³⁹

³³ Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır, s. 523.

³⁴ Demirbaş, s. 308; Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır, s. 523; Kangal, s. 233.

³⁵ Yargıtay 19.Ceza Dairesi, E. 2015/19686, K. 2016/20393, T. 28.06.2016.

³⁶ Yargıtay 9. Ceza Dairesi E.2008/15262 K.2010/6952 T. 08.06.2010.

³⁷ Yargıtay 23. Ceza Dairesi E. 2015/2826, K. 2015/4232, T. 17.09.2015.

³⁸ Şare, s. 68

³⁹ Demirbaş, s. 308.

iii. Tehlikeye Bilerek Neden Olmama

Bilerek tehlikeye neden olmamak, kişinin dikkatli olmak, özenli davranmak yükümlülüğüne aykırı bir fiilinden önlenemeyecek bir tehlikenin doğabileceğini öngörmemektir.⁴⁰ Doktrinde kendi evini yakan kişinin alevlerden kaçmak isterken başkasını yaralarsa zorunluluk halinden yararlanamayacağı örneği verilmektedir.⁴¹

Eğer tehlike kast ile veya olası kastla meydana getirilmişse fail zorunluluk halinden faydalanamaz. Doktrindeki bir görüşe göre kanunda yer verilen “bilerek neden olmama” ifadesinin tehlike yaratan davranışın iradi olması ve bu iradi davranışın neticesinin önceden bilinmesi ya da öngörülmesi şeklinde anlaşılması gerekir.⁴² Bu bağlamda bilinçli taksirde kişi zorunluluk halinden faydalanamaz.⁴³ Fakat bu görüşe katılmayan yazarlar da vardır.⁴⁴

Bizim görüşümüze göre bilinçli taksirde fail sonucu öngördüğü için ve kanunda da “bilme” ifadesi geçtiği için bilinçli taksirle tehlikeye neden olma durumunda zorunluluk halinden faydalanamayacaktır.

b. Zorunluluk Halinin Korunmaya Yönelik Şartları

i. Tehlikeden Başka Türlü Korunma Olanığı Olmaması

Eğer tehlikeden başka türlü, örneğin kaçma, korunma olanağı varsa ve kişi bu yola başvurmamışsa zorunluluk halinden faydalanamaz. Bu noktada ciddi bir zorunluluk hatta gerçek anlamda önlenemezlik gerekmektedir.⁴⁵ Korunmaya ilişkin fiil son çare olmalıdır.⁴⁶ Bu noktada bu şartı meşru müdafaadan daha dar değerlendirmek gerekmektedir çünkü burada üçüncü bir kişiye zarar verilmektedir. Tehlikeden başka türlü korunma imkanının olup olmaması somut olayın özellik-

⁴⁰ Hafızoğulları/Özen, s. 223.

⁴¹ Selahattin Samet Bilge, “Türk Ceza Hukukunda Zorunluluk Hali”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2021, C, 7, S. 2, s. 379; Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır,, s. 525.

⁴² Şare, s. 70.

⁴³ Toroslu/Toroslu, s.177.

⁴⁴ Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır, s. 525.

⁴⁵ Toroslu/Toroslu, s. 177.

⁴⁶ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe, s. 393.

lerine ve failin psikolojik durumuna göre değerlendirilmelidir.⁴⁷ Örneğin eğer devletten yardım alma imkânı olduğu halde fiil gerçekleştiyse burada zorunluluk halinden bahsedilemez.⁴⁸

Bu konuyla ilgili örnek kararlarla bakılacak olursa Yargıtay'ın 2013 yılında verdiği karara⁴⁹ konu olaya göre sanık, akrabasının sağlık karnesini alarak hastanede kürtaj işlemi yaptırmıştır ve devleti 250 TL zarara uğratmıştır. Yargıtay, ilk derece mahkemesinin durumun gerçekten acil olup olmadığını araştırması gerektiği gerekçesiyle bozma kararı vermiştir.

Yargıtay'ın 2016'da verdiği başka bir karardaki⁵⁰ olayda da 18 yıllık evli bir çiftin çocuğu olmadığı için ve evlat edinme de uzun bir prosedür olduğu için hastanede doğan bir çocuğu annesinin rızasıyla gayriresmi olarak sahiplenmişlerdir. On beş gün sonra da çocuğun ciddi bir rahatsızlığı olduğunu fark etmişlerdir ve tedavi ettirmek için de nüfus kayıtlarında çocuğu kendi çocuklarıymış gibi kaydettirmişler ve tedavisini yaptırmışlardır. Yargıtay kararında çocuğun ciddi rahatsızlığının yaşam hakkıyla ilgili hayati tehlike taşıdığı ve başka türlü bu tehlikenin bertaraf edilemeyeceği belirtilmiştir.

ii. Tehlikeye Katlanma Yükümlülüğünün Olmaması

Tehlikeye katlanma yükümlülüğünün olmaması şartı kanunda açıkça düzenlenmemiştir. İtalyan Ceza Kanunu'nun 54. maddesinde ve Alman Ceza Kanunu'nun 35. maddesinde ise açıkça bu şart düzenlenmiştir⁵¹. Fakat doktrinde varlığı kabul edilen şartlardan birisidir⁵².

Bu şarta göre failin maruz kaldığı tehlikeye katlanma, göğüs germe hususunda hukuki bir görevinin bulunmaması gerekir. Ayrıca tehlikeye göğüs germe zorunluluğu da görevliyle alakalı olmalıdır.⁵³ Kolluk görevlileri, denizciler ve askerler buna örnek olarak verilebilir.

Fakat kişinin görevi gereği her koşulda tehlikeye göğüs germesi beklenemez. Bu yüzden hayatını tehlikeye sokup sokmadığına da bak-

⁴⁷ Demirbaş, s. 311.

⁴⁸ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe, s. 393.

⁴⁹ Yargıtay 15. Ceza Dairesi, E. 2013/1380, K. 2014/16427, T. 15.10.2014.

⁵⁰ Yargıtay 21. Ceza Dairesi, E. 2015/8453, K. 2016/4500, T. 17.05.2016.

⁵¹ Şare, s. 72.

⁵² Toroslu/Toroslu s. 177; Koca/Üzülmüş, s. 351; Toroslu, s. 138.

⁵³ Şare, s. 71.

mak gerekmektedir.⁵⁴ Diğer bir taraftan ise tehlikeye karşı koyma yükümlülüğü olan kişilerin zorunluluk halinden yararlanacağına dair bir görüş vardır ve bu görüşe göre onların görevi tehlikeye karşı koymaktır ve görevini yerine getirmemesi suç teşkil etmektedir.⁵⁵ Bizim görüşümüze göre bu da zorunluluk halinin şartı olarak kabul edilmelidir.

iii. Tehlike ile Korunma Fiili Arasında Oran

Kanunda “*tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı*” ifadesi geçmektedir. Tehlikenin vereceği zarar ile korunma fiilinin verdiği zarar arasında bir orantı olmalıdır. Değerler karşılaştırıldığında korunan değer feda edilen değerden üstün değilse zorunluluk halinden söz edilemez.⁵⁶ Korunan hak, feda edilen haktan üstün olmalıdır.⁵⁷ Bir görüşe göre ise tehlikenin yöneldiği zarar ile failin davranışın oluşturduğu zarar arasındaki oran şeklinde yorumlanmalıdır.⁵⁸

Ayrıca kullanılan aracın da orantılı olması gerekmektedir. Bir görüşe göre hükümde kullanılan vasıttan bahsedilmesi gereksizdir ve vasıta önem taşımamaktadır.⁵⁹ Fakat bizce kanunda vasıttan bahsedilmesi isabetlidir. Tehlikeden korunmak için en elverişli ve üçüncü kişiye en az zarar verebilecek vasıtanın tercih edilmesi gerekmektedir.

3. Üçüncü Kişi Lehine Zorunluluk Hali

Kanun maddesinde “*gerek üçüncü kişi lehine*” ifadesinden üçüncü kişi lehine de zorunluluk halinin mümkün olabileceği çıkarımı yapılabilmektedir. Fakat böyle bir durumda ortaya çıkabilecek değişik ihtimaller doktrinde tartışılmıştır. Örneğin üçüncü kişinin tehlikeden kurtulmayı isteyip istememesi sorusu ortaya çıkmıştır. Bu durumda üçüncü kişinin tehlikeden kurtulup kurtulmamayı istemesinin önemi yoktur.⁶⁰ Bizce de böyle bir tehlike durumunda kurtaran kişiden bunu araştırma yükümlülüğü istenmemelidir.

⁵⁴ Şare, s. 71.

⁵⁵ Koca/Üzülmez, s. 351.

⁵⁶ Koca/Üzülmez, s. 352.

⁵⁷ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe, s. 394.

⁵⁸ Toroslu/Toroslu, s. 177.

⁵⁹ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe, s. 394.

⁶⁰ Demirbaş, s. 312; Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır s. 524.

İkinci olarak ise üçüncü kişi bilerek tehlikeye neden olduysa ne olacağı tartışmalıdır. Bir görüşe göre tehlikeden sorumlu olan kişi zorunluluk halini öne süremeyeceği için fiil hukuka uygun değildir. Bir diğer görüşe göre ise kurtaran kişi, kurtardığı kişinin tehlikenin bilerek oluşturduğunu araştırmak zorunda değildir. Bu yüzden de zorunluluk halinden yararlanacaktır.⁶¹ Bize göre de ikinci görüş daha isabetlidir.

Son olarak ise eğer üçüncü kişi, kurtarılmak istenirken yanlışlıkla zarar görürse ne olacağı sorununa da doktrinde hata hükümleri gereğince ceza verilmesi çözümü önerilmiştir.⁶² Bizce de bu görüş isabetlidir.

Üçüncü kişi lehine zorunluluk halinden faydalanan şahsın hukuki sorumluluğu Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) m. 526 ve devamındaki maddelerinde düzenlenen vekaletsiz iş görme hükümlerine göre belirlenecektir.⁶³

4. Zorunluluk Halinde Özel Haller ve Düzenlemeler

TCK m. 25'teki genel düzenlemenin yanı sıra kanun koyucu bazı maddelerde de zorunluluk halini bazı suç tipleri için özel olarak düzenlemiştir.

Organ ve doku ticaretini düzenleyen TCK m.92'ye göre "*Organ veya dokularını satan kişinin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak, hakkında verilecek cezada indirim yapılabileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir*"

Hırsızlık suçunun zorunluluk halini düzenleyen TCK m. 147'ye göre ise "*Hırsızlık suçunun ağır ve acil bir ihtiyacı karşılamak için işlenmesi halinde, olayın özelliğine göre, verilecek cezada indirim yapılabileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir*". Yargıtay'ın 2014'te verdiği karara⁶⁴ konu olayda kavga olayında sanık, yaralanan arkadaşını hastaneye yetiştirmek için polis aracını çalmıştır. Yargıtay da bu olayın TCK m. 147 kapsamında cezalandırılmayacağına hükmetmiştir.

⁶¹ Demirbaş, s. 313.

⁶² Şare, s. 82.

⁶³ Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır s. 524.

⁶⁴ Yargıtay 13. Ceza Dairesi, E. 2014/9942, K. 2014/3148, T. 11.11.2014.

Düşmanla iş birliği yapmak suçunun düzenlendiği TCK m. 303'e göre ise *"Savaş zamanında düşman devlet toprağında bulunup da bu devlet ordusunda hizmete alınmak mecburiyetinde kalan vatandaş hakkında, bu nedenle cezaya hükmolunmaz"*. Doktrinde buradaki *"mecburiyet"* ifadesinden zorunluluk hali sonucuna ulaşılabileceği belirtilmiştir⁶⁵.

Çocuk düşürme suçu olan TCK m. 99 ise tartışmalıdır: *"Tıbbi zorunluluk bulunmadığı halde, rızaya dayalı olsa bile, gebelik süresi on haftadan fazla olan bir kadının çocuğunu düşürten kişi, iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."* Düzenlemenin lafzına bakıldığında tıbbi zorunluluk varsa çocuk düşürtme cezalandırılabilir olmaktan çıkmaktadır. *"Tıbbi zorunluluk"* ifadesinden kadının hayatını veya hayati organlarından birini tehdit eden durum anlaşılmalıdır.⁶⁶ Bir görüşe göre böyle bir hüküm olmasa bile genel hükümlerden de zorunluluk hali sonucuna varılabilirdi.⁶⁷ Bizim görüşümüze göre tıbbi zorunluluk da zorunluluk hali kapsamına girecektir.

5. Zorunluluk Halinde Sınırın Aşılması ve Hata

a. Sınırın Aşılması

Sınırın aşılmasını düzenleyen TCK m. 27'ye göre *"Ceza sorumluluğunu kaldıran nedenlerde sınırın kast olmaksızın aşılması halinde, fiil taksirle işlendiğinde de cezalandırılıyorsa, taksirli suç için kanunda yazılı cezanın altıda birinden üçte birine kadar indirilerek hükmolunur. Meşru savunmada sınırın aşılması mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaştan ileri gelmiş ise faile ceza verilmez."*

Zorunluluk halinde sınırın aşılması hükümlerinin uygulanıp uygulanamayacağı doktrinde ve yargı kararlarında tartışılmıştır. Zorunluluk halinde sınırın aşılmasından bahsedebilmek için başlangıçta zorunluluk durumuna ait bütün koşulların bulunması gerekmektedir.⁶⁸ Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun kararına⁶⁹ göre *"5237 sayılı TCK'nda hukuka uygunluk nedeni olarak düzenlenmemiş olsa da ceza sorumluluğu-*

⁶⁵ Kangal, s. 41; Bilge, s. 383.

⁶⁶ Akça, s. 119.

⁶⁷ Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe, s. 382.

⁶⁸ Şare, s. 86.

⁶⁹ Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2013/60, K. 2013/603, T. 10.12.2013.

nu kaldıran nedenlerden olan “zorunluluk hali” için de 27. maddenin birinci fıkrasının uygulanma imkanı bulunmaktadır...”. Doktrindeki bir görüşe göre zorunluluk halinde sınırın mücbir sebeple aşılması hallerinde kişiye kusur yüklenemeyeceğinden ceza verilmemesi ceza hukukunun temel ilkelerinden olan “kusursuz ceza olmaz” ilkesinin bir gereğidir. Doktrindeki bir görüşe göre ceza verilmemesini TCK m. 30’da düzenlenen ve kusurluluğu etkileyen hata hükümlerine dayandırmak en doğru çözümdür.⁷⁰ Doktrindeki karşıt görüşe göre ise zorunluluk hali ve taksir bir arada olamayacağı için TCK m. 27’nin zorunluluk halinde uygulanmasının imkânı yoktur.⁷¹

Sınırın aşılma şekline bakılacak olursa sınır kasten aşılmışsa fail işlediği suçtan sorumlu olacaktır ve zorunluluk halinden faydalanamayacaktır. Zorunluluk halinde sınırın taksirle aşılması durumunda ise kişinin bir tehlike karşısında kendisini korumak için gerçekleştirdiği fiilin, dikkatsiz ve özensiz davranması nedeniyle gereğinden fazla zarara yol açtığı durumlarda söz konusu olur. Sınırın taksirle aşılması hallerinde taksirin bütün unsurları bulunmalıdır.⁷²

b. Hata

Hatayı düzenleyen TCK m. 30’a göre “Fiilin icrası sırasında suçun kanuni tanımındaki maddi unsurları bilmeyen bir kimse, kasten hareket etmiş olmaz. Bu hata dolayısıyla taksirli sorumluluk hali saklıdır. Bir suçun daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli hallerinin gerçekleştiği hususunda hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır. Ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenlere ait koşulların gerçekleştiği hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır. İşlediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, cezalandırılmaz”.

Hukuka uygunluk nedenlerinin veya kusurluluğu etkileyen hallerin varlığı ve değerlendirilmesi konusundaki hata hali, yasak hatası kapsamında değerlendirilmektedir. Zorunluluk halinin maddi koşullarına ilişkin hata durumu; failin somut olayda zorunluluk halinin maddi koşullarına ilişkin bilgisizliğini, eksik ya da yanlış bilgisini ya

⁷⁰ Şare, s. 85.

⁷¹ Akça, s. 113.

⁷² Şare, s. 86

da değerlendirmesini ifade etmektedir. Fail zorunluluk halinin şartlarının gerçekleştiğini zannederken hataya düşmektedir.⁷³ Kişinin yaşamını ya da mal varlığını tehdit eden bir tehlike olmamasına rağmen böyle bir tehlikenin var olduğunu sanıp kendini korumak için bir üçüncü kişiye zarar vermesi durumunda zorunluluk hali koşullarının varlığı üzerinde yapılan fiili hatadan bahsedilir.

Doktrinde bu durum kusur ile açıklanmıştır.⁷⁴ Zorunluluk halinin varlığında fiil üzerinde hata yapan kişinin bu hatası kaçınılmazsa gerçekleştirdiği fiil zorunluluk hali kapsamında olduğu kabul edilmeli ve kişi hakkında CMK m. 223 gereğince ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilmelidir.⁷⁵

II. BORÇLAR HUKUKU BAĞLAMINDA ZORUNLULUK HALİ (IZTIRAR HALİ)

1. Zorunluluk Halinin Tanımı ve Niteliği

Zorunluluk hali bir kişinin kendisinin veya başkasının şahsının ve malların açık ve yakın bir zarar tehlikesinden korumasının diğer bir kişinin malına tehlike ile orantılı zarar vermek suretiyle önlenmesi gerekliliği şeklinde tanımlanabilir.⁷⁶ Bu tanıma paralel olarak her ne kadar zorunluluk hali kavramı kullanılmasa da TBK m. 64'e göre zorunluluk hali kanunda şöyle tanımlanmıştır: *"Kendisini veya başkasını açık ya da yakın bir zarar tehlikesinden korumak için diğer bir kişinin mallarına zarar verenin, bu zararı giderim yükümlülüğünü hâkim hakkaniyete göre belirler."* Eski Borçlar Kanunu m. 52'ye göre ise *"Kendisini veya diğerini zarardan yahut derhal vukubulacak bir tehlikeden vikaye için başkasının mallarına halel iras eden kimsenin borçlu olduğu tazminat miktarını hâkim, hakkaniyete tevfikân tayin eder."*

⁷³ Akça, s. 108.

⁷⁴ Şare, s. 87.

⁷⁵ Şare, s. 87.

⁷⁶ Gökhan Antalya, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II, Legal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2015, s. 76; Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları, 23. Baskı, Ankara 2018, s. 634; Önok/Önay, s. 855; Kemal Oğuzman/Turgut Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2, Vedat Kitapçılık, 12. Baskı, İstanbul 2016, s. 30.

Borçlar hukukunda zorunluluk halinin niteliği açısından TBK m. 63'e göre *"Kanunun verdiği yetkiye dayanan ve bu yetkinin sınırları içinde kalan bir fiil, zarara yol açsa bile, hukuka aykırı sayılmaz. Zarar görenin rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar, zarar verenin davranışının haklı savunma niteliği taşıması, yetkili kamu makamlarının müdahalesinin zamanında sağlanamayacak olması durumunda kişinin hakkını kendi gücüyle koruması veya zorunluluk hâllerinde de fiil, hukuka aykırı sayılmaz."* Kanunun lafzından anlaşılacağı üzere borçlar hukukuna göre zorunluluk hali bir hukuka uygunluk halidir. Kanun koyucunun zorunluluk hali kapsamına giren fiili hukuka uygun saymasının sebebi, bu durumda yarışan iki meşru menfaatten daha üstün olanını tercih etmesi ve bunun korunması için diğerinin feda edilmesini istenen bir sonuç olarak görmesidir.⁷⁷

Taşınmazlar bakımından zorunluluk hali için ise Türk Medeni Kanunu (TMK) m. 753'te bir düzenleme bulunmaktadır: *"Bir kimse kendisini veya başkasını tehdit eden bir zararı veya o anda mevcut bir tehlikeyi ancak başkasının taşınmazına müdahale ile önleyebilecek ve bu zarar ya da tehlike taşınmaza müdahaleden doğacak zarardan önemli ölçüde büyük ise, malik buna katlanmak zorundadır"*. Örneğin yanan evi kurtarmak için komşunun ekili tarlasına itfaiye aracını çekmek bu madde kapsamındadır.⁷⁸

Doktrindeki bir görüşe göre medeni hukuk bakımından zorunluluk hâlinin varlığı için zarar gören eşyanın taşınır veya taşınmaz eşya olmasına göre bir ayırım yapılmadan aynı şartlar aranmalı ve bu şartların varlığı hâlinde aynı hukukî sonuçların doğacağı kabul edilmelidir.⁷⁹

TBK m. 68'e göre ise *"Bir kişinin hayvanı, başkasının taşınmazı üzerinde bir zarar verdiği takdirde, taşınmazın zilyedi, o hayvanı yakalayabilir, zararı giderilinceye kadar alıkoyabilir; hatta durum ve koşullar haklı gösteriyorsa hayvanı diğer yollarla etkisiz hâle getirebilir."* Bu maddenin uygulandığı her alanda zorunluluk hali yoktur. Eğer hayvanı yönlendiren kişi malik değilse veya hayvan kendi içgüdülerine göre hareket ediyorsa zorunluluk hali kabul edilmektedir.⁸⁰

⁷⁷ Önok/Önay, s. 857.

⁷⁸ Ahmet Kılıçoğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, 26. Baskı, Ankara 2022, s. 376.

⁷⁹ Önok/Önay, s. 856.

⁸⁰ Önok/Önay, s. 855.

2. Zorunluluk Halinin Şartları

Ceza hukukunda olduğu gibi borçlar hukukunda da zorunluluk halinin uygulanması için bazı şartlar aranmaktadır. Bu bölümde bu şartlar incelenecektir.

İlk önce bir kimsenin kendisinin veya başkasının şahsı veya malları için zarar verici bir olgu veya meydana gelebilecek bir tehlike olmalıdır. Bir kişi veya doğa olaylarından bu tehlike ortaya çıkabilir.⁸¹ TBK m. 64 hükmünde yer alan “kendisini veya başkasını açık ya da yakın bir zarar bir tehlikesinden” ifadesinden hareketle meydana gelecek zararın veya gerçekleşmesi muhtemel bir zarar tehlikesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.⁸² Doktrinde hem açık hem de yakın tehlike şartlarının bir arada aranması eleştirilmiştir ve sadece açık olmasının yeterli olacağı belirtilmiştir. Fakat başka bir görüş tehlikenin açık olması şartının da isabetsiz olacağını savunmuştur.⁸³ Bizim görüşümüze göre burada TCK m. 25’teki gibi “ağır ve muhakkak” ifadesi yeterli olacaktır. Son olarak ise zarar gören kişi tehlikenin var olduğunu zannederse ne olacağı sorusu ile ilgili İsviçre Federal Mahkemesi, aslında bir tehlike yokken mazur görülebilecek bir hata yüzünden tehlike olduğu sanan kişinin başkasının taşınmazına girmesini kıyasen MK m. 753 kapsamında değerlendirmiştir.⁸⁴

İkinci olarak ise fiil tehlikeyi önlemek için zorunlu ve buna elverişli olmalıdır.⁸⁵ Buna aynı zamanda talilik ilkesi de denmektedir. Burada başkasının malına kasten zarar verildiği yakın bir zarardan korunmak için yapılmalıdır.⁸⁶ Eğer tehlikeden başka türlü kurtulmak mümkünse burada zorunluluk halinden bahsetmek mümkün değildir.⁸⁷ Örneğin kendi aracındaki ilk yardım çantasını kullanabilecekken başka aracın camını kırmak zorunluluk hali kapsamına girmeyecektir.⁸⁸

⁸¹ Oğuzman/ Öz, s. 30.

⁸² Seda Kara Kılıçarslan, “Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesine Dayanan Sorumluluğun Medeni Hukuk Çerçevesindeki Görünümü”, *Kırıkkale Medeni Hukuk Dergisi*, Kırıkkale 2024, C. 1, S. 1, s. 110.

⁸³ Önok/Önay, s. 860.

⁸⁴ Oğuzman/Öz s. 31.

⁸⁵ Oğuzman/Öz, s. 31.

⁸⁶ Fikret Eren/Ünsal Dönmez, Eren Borçlar Hukuku Şerhi Cilt II, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2022, s. 1459.

⁸⁷ Önok/Önay, s. 866.

⁸⁸ Kılıçoğlu, Borçlar Genel, s. 376.

Üçüncü olarak ise önlenmek istenen zarar, verilen zarardan daha büyük olmalıdır.⁸⁹ TMK m. 753'te de “zarar ya da tehlike taşınmaza müdahaleden doğacak zarardan önemli ölçüde büyük ise” ifadesi yer almaktadır. Bu noktada zorunluluk halinin temelinde yatan korunmak istenen değer in feda edilen değerden üstün olması düşüncesi yatmaktadır. Yargıtay'ın 1954 tarihli kararında da ıztırar halinde tehdide maruz kalan varlığın zarar verilen varlığa oranla daha büyük önem taşıması gerektiği belirtilmiştir.⁹⁰ Bu şart doktrinde her ne kadar görüş birliğiyle kabul edilse de bazı yazarlar “ölçülülük” şartını da aramaktadır. Bu yazarlara göre eğer feda edilen menfaat ile korunan menfaat eşitse zorunluluk halinin varlığından söz edileceğini belirtmektedir. Fakat bu görüş doktrinde de haklı olarak eleştirilmiştir.⁹¹ Menfaatler arasında bir karşılaştırma yapılırken her ne kadar objektif piyasa değeri esas alınsa da örneğin ev hayvanları açısından malik için ifade ettiği sübjektif değer de esas alınabilir.⁹² Eğer bu bahsedilen sınırlar aşılyorsa bir başka deyişle ölçülü değilse TBK m. 49'da düzenlenen haksız fiil uygulama alanı bulacaktır.⁹³ Bu duruma da “savunma taşkınlığı” denmektedir.⁹⁴

Son olarak ise zorunluluk hali ancak başkasının malına zarar verilirse söz konusu olmaktadır. Doktrinde tehdit edilen hukuki varlığın hayat, vücut bütünlüğü, şeref, kredi gibi şahıs varlıkları veya mülkiyet, zilyetlik gibi malvarlıkları da olabileceği belirtilmiştir.⁹⁵ Eğer üçüncü kişinin kişilik değerlerine zarar verilirse bu fiil hukuka aykırıdır.⁹⁶ Fakat doktrinde bu durumu eleştiren görüşler ortaya atılmıştır. Hatta İsviçre Federal Mahkemesi'nin verdiği bir kararda beyin ölümü gerçekleşen hastadan kalbi alınarak başka bir hastaya nakledilmiş ama kalbi nakledilen kişinin ailesinden izin alınmamıştır. Bu durum her ne kadar kişilik haklarına aykırı olsa da Federal Mahkeme bu durumu zorunluluk hali kapsamında değerlendirmiştir.⁹⁷ Yargıtay bir kararında⁹⁸ da öldürme

⁸⁹ Oğuzman/Öz, s. 31.

⁹⁰ Yargıtay 3. Hukuk Dairesi 5821/4275.

⁹¹ Önok/Önay, s. 862.

⁹² Önok/Önay, s. 862.

⁹³ Eren, s. 635.

⁹⁴ Antalya, s. 78.

⁹⁵ Eren/ Dönmez, s. 1458.

⁹⁶ Oğuzman/Öz, s. 31; Önok/Önay, s. 860; Eren, s. 634.

⁹⁷ Önok/Önay, s. 860.

⁹⁸ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 3287/439.

fiilinin de zorunluluk hali kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Doktrine göre de bu durumla ilgili kişilik değerlerine saldırının hukuka uygun sayılması ancak ceza hukukunda zorunluluk hali kapsamına girmesine bağlıdır.⁹⁹ Bizim görüşümüze göre bu konu somut olayın özelliklerine göre değerlendirilmeli ve zarar verilen ve korunmak istenen değerlerin ağırlığına göre karar verilmelidir. Bu değerlendirme sonucunda tüm şartlar sağlandıysa bizce kişilik değerlerine de saldırılsa zorunluluk hali kapsamında değerlendirilmelidir.

3. Zorunluluk Halinin Sonucu ve Tazmini

İlk olarak zorunluluk halinin sonucunda fiil hukuka uygun sayılacaktır. İkinci olarak ise hâkim takdir yetkisini kullanarak zorunluluk hali olsa bile tazminata hükmedebilecektir. Bir başka deyişle her ne kadar hukuka uygun bir fiil olsa da zarar veren mutlak anlamda tazminattan kurtulamayacaktır.¹⁰⁰ Anglo Amerikan hukukuna göre burada sebepsiz zenginleşme (*unjust enrichment*) potansiyelini engellemek için tazminata (*compensation*) hükmedilmesi doktrinde ileri sürülmüştür¹⁰¹.

Türk hukukunda ise bu sorumluluk türü mağdurun zorunluluk altındaki kimsenin mallarına zarar vermesine katlanarak fedakârlık göstermesine karşılık zarar verenin de hakkaniyetin gerektirdiği ölçüde zararı tazmin ederek fedakarlıkta bulunması esasına dayanır. Buna da fedakarlığın denkleştirilmesi denmektedir.¹⁰² TMK m. 753 gereğince de hakkaniyete uygun denkleştirme bedeli ödenmektedir. Denkleştirme bedeli de TMK m. 4 gereğince hâkimin takdir yetkisindedir.¹⁰³

Tazminat için öncelikle zarar ile zorunluluk içinde işlenen fiil arasında uygun nedensellik bağı olmalıdır ve yukarıda bahsedilen diğer şartlar da sağlanmalıdır. Sonrasında ise hâkim somut olayın özelliklerine göre zorunluluk halinde zarar verenin ne ölçüde fedakarlığa katlanacağına hakkaniyet ölçüsünde karar verecektir.¹⁰⁴ Hâkim takdir

⁹⁹ Önok/Önay, s. 861.

¹⁰⁰ Eren, s. 636; Kara Kılıçarslan, s. 109.

¹⁰¹ Howard Klepper, "Torts of Necessity: Moral Theory of Compensation", *Law and Philosophy*, Hollanda 1990, C. 9, S.3, s. 230.

¹⁰² Oğuzman/Öz, s. 189.

¹⁰³ Önok/Önay, s. 868.

¹⁰⁴ Oğuzman/Öz, s. 190.

yetkisini kullanırken kusur, değerlerin karşılaştırılması, tehlikeden etkilenme durumu, orantılılık gibi faktörleri göz önünde tutabilir.¹⁰⁵

Eğer başkasının mal ve şahıs değerini tehlikeden korunması sebebiyle zarar görene tazminat ödenirse ödeyen kişi bu tazminatı vekaletsiz iş görme hükümlerine göre üçüncü kişiden talep edebilir.¹⁰⁶ Bu noktada müdahaleden yararlanan kişinin zararı ödemesi gerektiği savunulsa¹⁰⁷ da başka bir görüş bunun kanun gereğince mümkün olmadığını savunmaktadır.¹⁰⁸ Bizim görüşümüze göre ise zaten vekaletsiz iş görme ile rücu imkanı olduğunu için her ne kadar doğrudan faydalanan başvurmak mümkün olmasa da faydalanan kişi tazminat ödeyeceği için şimdiki durum isabetlidir.

Zamanaşımı ise TBK m. 72 gereğince zarar görenin zararı öğrenmesinden itibaren 2 yıl ve herhalde 10 yıldır.

4. Genel Değerlendirme

Borçlar kanunumuzda zorunluluk hali ceza kanunun aksine çok ayrıntılı düzenlenmemiştir. Sadece birkaç tane maddede örneği görülebilecek ama günlük hayatta da sıkça yaşanan zorunluluk halinin daha detaylı düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin ceza kanunu zorunluluk halinin şartlarını detaylıca düzenlemişken borçlar hukuku tarafında şartlar TBK m. 64'te yüzeysel bir şekilde ve doktrinde tartışılmıştır. TCK m. 25'e göre "*Gerek kendisine gerek başkasına ait bir hakka yönelik olup, bilerek neden olmadığı ve başka suretle korunmak olanağı bulunmayan ağır ve muhakkak bir tehlikeden kurtulmak veya başkasını kurtarmak zorunluluğu ile ve tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı bulunmak koşulu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez.* Diğer taraftan ise TBK m. 64'e göre "*Kendisini veya başkasını açık ya da yakın bir zarar tehlikesinden korumak için diğer bir kişinin mallarına zarar verenin, bu zararı giderim yükümlülüğünü hâkim hakkaniyete göre belirler.*" TCK m. 25'te madde metninden çok açık bir şekilde bir zorunluluk halinin şartları anlaşılırken TBK m. 64 metninden zorunluluk haline

¹⁰⁵ Antalya, s. 78 ve 79; Önok/Önay, s. 870.

¹⁰⁶ Antalya, s. 79.

¹⁰⁷ İlhan Uluşan, Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, Vedat Kitapçılık, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 100.

¹⁰⁸ Kara Kılıçarslan, s. 110.

ilişkin tüm şartları belirlemek zor görünmektedir. Ayrıca uygulamada zorunluluk hali kavramı daha çok ceza mahkemelerinde gündeme gelmekte ve borçlar hukuku tarafında mahkeme içtihiadı oluşamamaktadır. Bu durumda şartları belirlemek doktrine kalmaktadır. Bu konuda açılabilir tazminat davalarında hukuk güvenliğini de sağlamak için bizim görüşümüze göre zorunluluk hali TBK'da çok daha detaylı ve sistematik bir şekilde düzenlenmelidir.

Ayrıca bizim görüşümüze göre TBK'da zaten çok sınırlı şekilde düzenlenen zorunluluk halini sadece malvarlığı ile sınırlandırmak zorunluluk halinin borçlar hukuku bağlamında uygulama alanını çok daraltacaktır. Bu bağlamda doktrinde aksi görüş olsa da¹⁰⁹ bizim görüşümüze göre zorunluluk halinin kapsamı ve şartları borçlar hukuku için daha geniş tutulmalı ve her somut olay bakımından değerlendirme yapılabilecek şekilde düzenlenmelidir. Bir başka deyişle hâkime tazminat miktarı konusunda takdir yetkisi bırakacak daha geniş ve detaylı bir düzenlemeye ihtiyaç vardır.

Son olarak ise TBK'da zorunluluk halinin hukuka uygunluk sebebi olduğu açıkça yazarken TCK'da bu konuda netlik olmaması da isabetsiz bir durumdur. Hukukun bütünlüğü gereğince doktrinde de savunulduğu üzere¹¹⁰ bir hukuk dalında açıkça hukuka uygunluk sebebi olarak düzenlenen bir kavram diğer bir hukuk dalında da aynı şekilde açıkça düzenlenmelidir. Bu şekilde yeknesaklık sağlanabilecek ve hukuki belirlilik ilkesine de uygun hareket edilmiş olacaktır. Böylece bu konuda uyumsuzluk çıktığında taraflar hukuki bir öngörülebilirliğe de sahip olacaklardır.

Tüm bu farklılıklar sebebiyle ceza ve hukuk mahkemesinden iki farklı karar çıkma olasılığı çok artmaktadır. Örneğin hukuk mahkemesi zorunluluk halinin yokluğuna ve tazminat talebinin kabulüne karar verirken ceza mahkemesi zorunluluk halinin varlığına ve ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verebilir. Bizim görüşümüze göre bu durum taraflar için öngörülemez bir durum yaratmaktadır ve hukuk güvenliği çok ciddi bir şekilde tehlikeye düşmektedir. Verdiğimiz örnekte zorunluluk haline konu fiili işleyen kişinin ceza mahkemesinde ceza almaması ama hukuk mahkemesinin kararı nedeniyle tazminat ödemesi (özellikle yüklü bir miktarsa) birbiriyle zıt durumlar oluştur-

¹⁰⁹ Önok/Önay, s. 892.

¹¹⁰ Önok/Önay, s. 891.

maktadır. Bu durum bizce hukuki öngörülebilirlik ile çok ciddi şekilde çelişmektedir. Bu yüzden ceza mahkemesinin kararının hukuk mahkemesini bağlaması başlığında bu sorun incelenecektir.

III. ZORUNLULUK HALİNDE CEZA MAHKEMESİNİN KARARININ HUKUK MAHKEMESİNİ BAĞLAMASI

Ceza mahkemesinin kararının hukuk mahkemesini bağlayıp bağlamayacağı konusunu düzenleyen TBK m. 74'e göre "*Hâkim, zarar verenin kusurunun olup olmadığı, ayırt etme gücünün bulunup bulunmadığı hakkında karar verirken, ceza hukukunun sorumlulukla ilgili hükümleriyle bağlı olmadığı gibi, ceza hâkimi tarafından verilen beraat kararıyla da bağlı değildir. Aynı şekilde, ceza hâkiminin kusurun değerlendirilmesine ve zararın belirlenmesine ilişkin kararı da, hukuk hâkimini bağlamaz.*"

Kural olarak hukuk mahkemesinin kararı ceza mahkemesi için kesin hüküm oluşturmaz. Benzer şekilde kural olarak hukuk mahkemesi kararı ceza mahkemesinde kesin delil oluşturmaz.¹¹¹

Haksız fiil açısından ise ceza mahkemesinin fiilin tespitine ilişkin kararı hukuk mahkemesinde kesin delil oluşturacaktır. Örneğin ceza mahkemesi fiilin işlendiği yönünde bir karar veriyse hukuk mahkemesi artık fiilin işlenmediğine yönelik bir karar veremeyecektir. Doktrinde bu durumun arkasındaki sebep, ceza mahkemesinin daha geniş imkanlara sahip olması ve delil serbestisi ilkesi ile açıklanmıştır.¹¹² Buna karşın kusur, zararın miktarı, nedensellik bağının varlığı konularındaki ceza mahkemesi kararı hukuk mahkemesini bağlamayacaktır.¹¹³

Doktrindeki bir görüşe göre zorunluluk haline konu fiili işlediğine dair ceza mahkemesi kararı ceza mahkemesinin elindeki geniş yetkilerden dolayı hukuk hakimini de bağlamalıdır. Hukuka aykırılık yönünden ise ceza mahkemesi zorunluluk halinden beraat hükmü verse dahi hukuk hâkimi tazminata hükmedebileceğinden dolayı ceza mahkemesinin kararı hukuk hâkimi açısından kesin hüküm taşımamak-

¹¹¹ Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz/Emel Hanağası, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2020, s. 712 ve 713.

¹¹² Ahmet M. Kılıçoğlu, "Haksız Fiillerden Sorumlulukta Ceza Hukuku ve Medeni Hukuk İlişkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1973, C. 29, S. 3, s. 208.

¹¹³ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 715.

tadır. İsviçre’de de benzer bir görüş bulunmakla birlikte Yargıtay ve Türk doktrinde aksi savunulmaktadır.¹¹⁴ Kusur, zarar, nedensellik bağı açısından ise kanun hükmü gereğince ceza hakiminin kararı hukuk hakimini bağlamayacaktır.¹¹⁵

Bizim görüşümüze göre ceza hakiminin zorunluluk halinin şartlarının sağlandığına yönelik verdiği beraat kararı veya şartlar sağlanmadığı için verdiği mahkûmiyet kararı hukuk hakimini bağlamayacaktır. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere zorunluluk haline konu olayın gerçekleşip gerçekleşmediğine dair ceza mahkemesi kararı mutlaka hukuk mahkemesi de için delil teşkil etmelidir ve ceza mahkemesinin bu konuyla ilgili topladığı deliller de dikkate alınmalıdır.

Son olarak örneğin ceza mahkemesi zorunluluk halinin varlığına hükmettiyse hukuk mahkemesi zorunluluk halinin yokluğuna hükmedip hükmedemeyeceği veya hukuk mahkemesi zorunluluk halinin varlığına hükmettiyse ceza mahkemesi tam tersi bir karar verip veremeyeceği konusunun tartışılması gerekmektedir. Bizce mevcut hukuk düzeninde iki mahkemenin de kararı da kural olarak birbiri için bağlayıcı olmadığı için hukuk mahkemesinin aksi yönde karar vermesinin önünde engel yoktur. Fakat yukarıda belirtildiği üzere bizce bu durumda hukuk güvenliği ve öngörülebilirlik açısından sakıncalı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Diğer bir taraftan ise doktrinde eğer ceza mahkemesi zorunluluk hali nedeniyle ceza verilmesine yer olmadığına dair karar verdiyse bu kararın hukuk mahkemesini bağlaması gerektiğini savunan bir görüş de vardır.¹¹⁶

SONUÇ

Zorunluluk hali eski bir kavram olsa da halen güncelliğini koruyan ve hem ceza hukuku hem de medeni hukuk açısından tartışmalı

¹¹⁴ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E. 2013/4-1008, K. 2014/490, T. 09.04.2014; Önok/Önay, s. 888; Özge Ceren Yavuz, “Ceza Mahkemesi Kararlarında Meşru Savunma ve Zorunluluk Hâlinin Hukuk Mahkemesi Kararlarına Etkisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Konya 2018, C. 1, S. 2, s. 134; Kadir Berk Kapancı, “Ceza Mahkemesi Kararlarının Hukuk Mahkemesi Kararlarına Etkisi (TBK m. 74)”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Malatya 2016, C. 7, S. 1, s. 525.

¹¹⁵ Yavuz, s. 135.

¹¹⁶ Derya Belgin Güneş, “Ceza Mahkemesi Tarafından Ceza Verilmesine Yer Olmadığına İlişkin Kararın Hukuk Mahkemesi Kararlarına Tesiri”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, İstanbul 2019, C. 77, S. 1, s. 202.

bir kavramdır. İlk olarak zorunluluk hali ceza kanunumuzda cezayı kaldıran bir sebep olarak düzenlenmiştir. Her ne kadar hukuki nitelendirmesi konusunda doktrinde görüş birliği olmasa da şartları detaylı bir şekilde belirlenmiştir. Zorunluluk halinin özel düzenlemeleri, sınırın aşılması ve hata kavramları da tartışmaya açık durumlardır.

Diğer bir taraftan ise zorunluluk hali borçlar kanunumuzda da isabetsiz bir şekilde yüzeysel bir şekilde düzenlenmiştir. Kanun koyucu zorunluluk halinin borçlar hukuku açısından hukuka uygunluk sebebi olduğunu net bir şekilde ortaya koysa da şartları hem kanunda hem de doktrinde ayrıntılı bir şekilde ortaya konamamıştır. Hukukun bütünlüğü açısından bu iki hukuk dalı arasında aynı kavram için bu kadar farklılıklar olması bizce isabetli değildir. Bizim önerimize göre ceza kanunda zorunluluk halinin hukuka uygunluk sebebi olarak düzenlenmesi, borçlar hukukunda da zorunluluk halinin şartları ve tazmini çok daha detaylı, genişletilmiş ve net bir şekilde düzenlenmelidir.

Son olarak ise zorunluluk halinde kural olarak ceza mahkemesinin kararı hukuk mahkemesini bağlamamalıdır. Fakat ceza mahkemesi fiilin varlığını tespit ettiyse bu tespit hükmü hukuk mahkemesi için de bağlayıcı olmalıdır. Bunun dışında ceza mahkemesinin kusura veya şartlara yönelik kararı ve beraat veya mahkûmiyet hükmü hukuk mahkemesini bağlamamalıdır.

Kaynakça

Kitaplar

- Antalya Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt II, Legal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2015.
- Arslan Ramazan/Yılmaz Ejder/Taşpınar Ayvaz Sema/Hanağası Emel, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2020.
- Artuk Emin/Gökcen Ahmet/Alşahin Emin/Çakır Kerim, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 12. Baskı, Ankara 2018.
- Bekar Elif, Türk ve Amerikan Hukukunda Zorunluluk Hali, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2013.
- Demirbaş Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, 13. Baskı, Ankara 2018.
- Eren Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayıncılık, 23. Baskı, Ankara 2018.
- Eren Fikret/Dönmez Ünsal, Eren Borçlar Hukuku Şerhi Cilt II, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2022.

- Hafızoğulları Zeki/Özen Muharrem, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, USA Yayıncılık, 13. Baskı, Ankara 2021.
- Kangal Zeynel T., Ceza Hukukunda Zorunluluk Durumu, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2010.
- Kılıçoğlu Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, 26. Baskı, Ankara 2022.
- Koca Mahmut/Üzülmez İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara 2018.
- Oğuzman Kemal/ Öz Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2, Vedat Kitapçılık, 12. Baskı, İstanbul 2016.
- Özbek Veli Özer/Doğan Koray/Bacaksız Pınar/Tepe İlker, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara 2018.
- Toroslu Nevzat, Ceza Hukukunda Zaruret Hali, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- Toroslu Nevzat/Toroslu Haluk, Ceza Hukuku Genel Kısım, Savaş Yayınevi, 25. Baskı, Ankara 2019.
- Ulusan İlhan, Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı, Vedat Kitapçılık, 2. Baskı, İstanbul 2012.

Makaleler ve Tezler

- Akça İsmail, Türk Ceza Hukukunda Zorunluluk Hali, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.
- Apaydın Cengiz, "Zorunluluk Halinin Hukuki Niteliği", *Terazi Hukuk Dergisi*, Ankara 2019, C. 14, S. 154, s. 1222-1236.
- Arnolds Edward B./Garland Norman F., "The Defense of Necessity in Criminal Law: The Right to Choose the Lesser Evil", *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Evanston 1973, C. 65, S. 3, s. 289-301.
- Bilge Selahattin Samet, "Türk Ceza Hukukunda Zorunluluk Hali", *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2021, C. 7, S. 2, s. 365-389.
- Conde Michelle R., "Necessity Defined: A New Role in the Criminal Defense System", *UCLA Law Review*, Los Angeles 1981, C. 29, S.2, s. 409-446.
- Dennis Ian Howard, "On Necessity As A Defence to Crime: Possibilities, Problems and Limits of Justification and Excuse", *Criminal Law and Philosophy*, Dordrecht 2009, C. 3, S.1, s. 29-49.
- Güneş Derya Belgin, "Ceza Mahkemesi Tarafından Ceza Verilmesine Yer Olmadığına İlişkin Kararın Hukuk Mahkemesi Kararlarına Tesiri", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, İstanbul 2019, C. 77, S. 1, s. 185-216.
- Hafızoğulları Zeki, "Türk Ceza Hukuku Sisteminde Zaruret Hali ve Üçüncü Kişiyi Kurtarma", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1971, C. 28, S.1, s. 91-132.
- Kapancı Kadir Berk, "Ceza Mahkemesi Kararlarının Hukuk Mahkemesi Kararlarına Etkisi (TBK m. 74)", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Malatya 2016, C. 7, S. 1, s. 511-552.

- Kara Kılıçarslan Seda, “Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesine Dayanan Sorumluluğun Medeni Hukuk Çerçevesindeki Görünümü”, *Kırıkkale Medeni Hukuk Dergisi*, Kırıkkale 2024, C. 1, S. 1, s. 96-122.
- Kılıçoğlu Ahmet M., “Haksız Fiillerden Sorumlulukta Ceza Hukuku ve Medeni Hukuk İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1973, C. 29, S. 3, s. 185-224.
- Klepper Howard, “Torts of Necessity: Moral Theory of Compensation”, *Law and Philosophy*, Hollanda 1990, C. 9, S.3 s. 223-239.
- Önok R. Murat/Önay Işık, “Hukuk Düzeninin Birliği İlkesi Çerçevesinde Zorunluluk Hâlinin Hukukî Niteliği”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, İstanbul 2019, C. 77, S. 2, s. 847-895.
- Özbek Veli Özer/Doğan Koray, “Zorunluluk Halinin Hukukî Niteliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İzmir 2007, C.9, S.2, s.195-222.
- Şare Ersin, “Türk Ceza Hukukundaki Zorunluluk Haline Genel Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Adana 2022, C.2, s. 58-92.
- Yavuz Özge Ceren, “Ceza Mahkemesi Kararlarında Meşru Savunma ve Zorunluluk Hâlinin Hukuk Mahkemesi Kararlarına Etkisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Konya 2018, C. 1, S. 2, s. 121-138.